

HORGAS BÉLA

Korrektúra

József Attila nyolcvanadik születésnapjára gondolva, mely Magyarországon a költészet társadalmi ünnepének is napja, nem tudok kitérni keserű sejtésem elől, s mintegy beleírni egyik szép mondatába, amit másfél évtizede még patetikus hevülettel idéztem róla szóló írásom címében: „...szükséges, hogy vers írassék, különben meggörbülne a világ gyémánttengelye.” Követni tudom ma is ezt a logikát, szeretni ezt a vigasztaló összefüggést, de hozzá kell toldanom, hogy íratott és íratik vers, és a világ gyémánttengelye mégis görbülni látszik, némelykor úgy érzem, hogy el is görbült már. Az ilyesféle kijelentés persze adatokkal nem igazolható, vitában nem védhető; nem is akarom védeni; rossz sejtelmemről beszélek, de tapasztalataimra, tudomásaimra támaszkodom és meggondolt véleményemet rögzítem. A vers és a világ megszűri távolodott egymástól, a szakadék ijesztő és kétségtelen. A kultúrából kiszorulóban van a vers, eltűnőben; a lelki középpont kutatásának jelentősége egyre jelentéktelenebb. A civilizáció fölfalja a kultúra megtartó, humán építésre vezérlő értékeit, a világba értelmet vivő ember elveszíti kapcsolatát önmagával is, csak a haladási irány növekvő veszélyeit érzékeli, miközben előre tör. A vers persze soha sem védte meg a világ tengelyét, de ellensúly lehetett s még a „minden Egész eltörött” századának elején is voltak kísérletek és remények, bár kétségbeesettek mind, volt József Attila, és Auschwitz után is lehetett verset írni, remélve, hogy mélyebbre már nem süllyedhetünk, és a tragédia sötét Napja az emelkedésnek világít. Támadtak új eszmék és világformáló próbálkozások, régi-újak, az autonóm személy és a spontán módon szerveződő közösségek eszméje például, de a világ ugyanabba az irányba forgott-haladt, és ma már látszik a kibúvók csődje, minden menedék esetleges és időleges volta. Az úgynevezett kemény tények irracionális racionalitásai, a szellemit kirekesztő materiális érdek függetlenedik a humán magtól; új korszak, lélekvesztő korszak kezdetén állunk, meglehet: most, a kommercializálódás általános áradatában lesz csak a vers, az elmélyülésre számot tartó kultúra minden terméke igazán a lélek balga fényűzése, az új analfabétaság korának megmosolyogtató s még jó, ha eltűrt, periférikus jelensége, vékonyka rétege, melynek befolyása a nagy összesre mérhetetlenül csekély. De hogyan is hatna ma, ami nem azonnal hat, amihez idő és távlat kellene, ami szabadságot csak a szenvedés árán kínál és semmi biztosítékot nem ígér, az életet ráadásnak látja s ezért őrzi meg — nem, ez nem alkalmas tömeges fogyasztásra. Az önálló, belülről vezérelt ember tömegesen nem termelhető, a szociális és individuális József Attila-i egysége fájdalmas ábránd, távolodó utópia marad. Késik, egyre sűrűbb ködbe hátrál az emberi fölszabakodulás. Görbül a világ gyémánttengelye és mi vele görbülünk — elengedjük a verset, ott marad valahol a légüres térben, olvasók, éltetők nélkül, halottan. Kinek is kellene? És mennyi hulladékvers, görcsös és kimázolt torzulatvers, gesztusvers, álarcosvers, dekorációsvers, betonszürke tucatvers között él az igazi, a lélek és az erkölcs vasát hordozó vers, az eleven, az egyszeri-minden-

kori erő, játékos és borzongató, amire szükség lenne: az elandalító, szórakoztató, elterelő, kikapcsoló vagy beetető szövegek helyett. Szegény vers, szegény modern költészet. Mennyi ürügyet kínál maga is az elszakadásra tanácstalansága és léhasága kínjaiban. Milyen könnyű hátat fordítani neki és elsiklani könnyedebb, látványosabb alakzatok közé. Végtere is, ami szembe fordít és örökösen csak a régi nótát fújja az új változatokban is, hogy „Változtasd meg életed!”, végtere is ez nehéz, ez a legnehezebb. Könnyű és nehéz között a vers ajánlatai ma esélytelenek. Nem kell a vers. Nincs rá vevő — sem üzleti, sem átvitt értelemben. Telítettség van. Az értékrendetlenség zűrzavarában legfeljebb a futó szenzáció kelt érdeklődést — de milyen szenzációt tud nyújtani a vers, amely nem szenzáció, nem divat, de állandóság és örökös mozgás, szüntelen vibráció a legrégebbi régi és az ismeretlen holnap között, és mindig és minden értelemben átlépés, túllépés „a mai kocsmán” — és idézzük csak bátran, folytassuk az ő szavaival: „az értelemig és tovább”. De hogyan? Ehhez mintha új, más emberi minőség kellene, amelyet a társadalmak öntőformái még nem alakítottak ki. Az egész emberi mű értelme került veszélybe, elgörbült a gyémánttengely. De elgörbült-e valóban? S ha igen, akkor valóban „minden oda van”, ahogy már Ady hirdette, és ami hátra van, az végkifejlet csupán s akkor nem új korszak kezdetén, hanem egy korszak végén élünk? Élünk, ezt fogadjuk el ténynek. Létezőnk. Ha görbe tengellyel is, de működik a világ és a vers is működik — s ha szakadék tátong is közöttük, egyszerre működnek. És a vers nem tud olyan rejtelmes és elzárkózó lenni, hogy végső soron ne a világ szülötte legyen. A világ úgy teremtette meg a verset, mint a természet az embert. Ezek persze csak szavak, hasonlatok — sejtelmek, mint mondtam, József Attila nyolcvanadik születésnapjára és a vers társadalmi ünnepére gondolva jutnak eszembe, keserű korrektúráként, az elmúlt másfél évtized, a nyolcvanas évek szorításainak hatására, hogy ne legyenek illúzióim. Nincsenek. De nem tudok mást, mint működtetni a verset, amely jajgat, zötykölődik, amorf és kényes, ijedt és síró, ragacsos, holott a görbült tengelyű világnak talán éppen az ellenkezőjére lenne szüksége ma, talán ezért is löki el-ki magából, centrumából, mert a vers görbültségét mutatja. De nem tehet mást, nem tud mást. Tud. Próbálja is. De nincsenek segítő társai. A felszínen nincsenek. Hol vannak? „Ha beomlanak a bányát / vázázó oszlopok, / a kincset azért a tárnák / őrzik, és az lobog. / És mindig újra nyitnák / a bányászok az aknát, / amíg szívük dobog.” Amikor ezt írta, már világosan látta, tudta József Attila az állandó készenlét fontosságát. Készenlétet a leszállásra — és a szövetkezésre. A kincséért, a humán magért, mondhatjuk: az isteni részért, jobbik énünkért, szellemi voltunkért, értelemadó, teremtő, aránytartó képességünkért. A kincséért, melyet egy másik költő, a vele rokon lelkű, az időben két évtizeddel előtte járó Kosztolányi Dezső is ásott az éjen, a mélyen, a padlón — ásunk mi is, ma is, mindannyian: versírók és versolvasók. Aztán, ahogy a vak is mondta, majd meglátjuk, mi lesz.